

Надія Кулеша

АРТУР ЗЕЛІБ: «Я МРІЮ НЕ ВІД НИНИ ПРО СЕ, ЩОБИ
ЯК НЕБУДЬ ПРИСЛУЖИТИ СЯ РУСИНАМ»

Подано спробу реконструкції життєпису та творчого портрета Артура Зеліба — українського, польського, німецького редактора, публіциста, науковця, літератора, громадського діяча.

Ключові слова: українське питання, українська молодіжна преса, українська іношомовна преса, популяризація.

Подана попытка реконструкції биографии и творческого портрета Артура Зеліба — украинского, польского, немецкого редактора, публициста, исследователя, литератора, общественного деятеля.

Ключевые слова: украинский вопрос, украинская молодежная пресса, украинская иноязычная пресса, популяризация.

The article is an attempt to reconstruction of the biography and creative portrait of Arthur Zelib — Ukrainian, Polish, German editor, journalist, scientist, writer, public figure.

Key words: Ukrainian question, Ukrainian youth press, the Ukrainian foreign language press, the popularization.

Досліджуючи українську іншомовну пресу часів Першої світової війни, зокрема франкомовний часопис «La Revue Ukranienne», натрапляла на ім'я редактора Артура Зеліба. Відомостей про цю особистість в енциклопедичних та довідкових виданнях знайшлося обмаль, ще й нерідко, як згодом виявилось, неточних чи неправдивих. Однак пошуки в різних джерелах, насамперед у всесвітній Мережі, де можна виявити архівні дані зарубіжних інституцій, та, безперечно, у тогочасній пресі, дозволили почасти реконструювати життєпис цієї непересічної людини, що віддала частину своєї душі і таланту служінню українському народові, не будучи українцем за народженням.

Український німець, чи німецький українець, популяризатор спадщини Т. Шевченка у німецькій культурі, пропагандист українського питання в культурі французькій — таким запам'ятовся сучасникам Артур Еміль Зеліб. Він народився 1878 р. на Жидачівщині, у мальовничому селі Облазниця, в сім'ї німецьких колоністів Германа та Клементини (з родини Гірх (Hirsch) Зелібів (Seelieb)). Докладних відомостей про його дитинство, освіту на сьогодні зібрати не вдалося, проте факти життя і діяльності, скупі дані з деяких архівних

джерел свідчать: Артур Зеліб усім серцем любив свою батьківщину, український народ, серед якого судилося народитися і жити. Досконало вивчив українську мову та літературу, щиро симпатизував українській справі.

Був переконаним соціалістом — у сімнадцятирічному віці (1895 р.) став членом Польської партії соціалістичної (ППС), через партійну діяльність ув'язнювався австрійською владою [21, S. 58].

Початкову освіту здобував у Стрию та Дрогобичі, закінчив польську гімназію в Перемишлі [2], вступив до Львівського університету. Щиро заангажований у студентський рух за український університет, став активним учасником т. зв. університетської сецесії 1901 р., коли в грудні цього року 583 українські студенти покинули навчання на знак протесту проти утисків прав українців.

Студенти відразу подали заяви про прийом до університетів Кракова, Відня і Праги. До слова, документи про вступ на курс університетів в інших містах від «сецесійних» студентів приймали на свої адреси Богдан Лепкий у Кракові та Зенон Кузеля у Відні відповідно [3]. Сецесія отримала широку підтримку серед української громадськості Галичини, Буковини та Наддніпрянщини. Було створено «сецесійний фонд», який упродовж лише перших двох тижнів існування зібрав понад 23 тисячі крон [7]. Акція закінчилася у липні 1902 р., коли на з'їзді української молоді у Львові було прийнято рішення про повернення українців до Львівського університету.

Вдалося віднайти інформацію про навчання Артура Зеліба — одного із «сецесійних» студентів — упродовж 1901—1902 рр. у Ягеллонському університеті (Краків) [12]. Тут варто наголосити на такій важливій деталі — відомості про студента Артура Емілія Зеліба містять дані про дату і місце його народження, імена батьків та опікунів під час навчання, а поза тим: громадянство — австрійське, віровизнання спочатку було зазначене як греко-католицьке, а в другому семестрі 1901/1902 н. р. — аугсбурзьке (протестантське), народність — **українська** (N. V.!).

Після повернення влітку 1902 р. до Львова продовжив навчання у Львівському університеті, яке знову було перерване у жовтні 1903 р. Цього разу студенти-українці запротестували проти вибору професора ксьондза Яна Фіялка ректором університету (перед тим він був деканом богословського факультету, де «прославився»

надзвичайно демонстративним нетерпимим ставленням до всього українського).

Українські студенти вимагали відставки Фіялка, бо «він дразнить їх почування». Апофеозом студентського невдоволення стала студентська акція 17 жовтня 1903 р., коли ректора обкидали в аудиторії тухлими яйцями. Як вислід з цього інциденту — «академічний сенат... видав вирок, relegуючи назавсідги з львівського університету сімох студентів, котрих назвиска дійшли до відомости сенату» [2]. Серед академіків, які одержали «ексклюзію з університету», був і Артур Зеліб [2].

Зацитуємо самого А. Зеліба щодо цієї історії (у листі до І. Франка від 25 січня 1910 р.): «Про себе самого значить ся про мої симпатії до Укр. говорити не потрібую: Будучи в Галичині я кріпко державсь Русинів і, хотяй Німець, а разом з укр. студентами брав участь в усіх змаганнях про здобутє укр. університета (а прогнаний був зі Львова за дурну, що правда, але щиру демонстрацію з Фіялком). Робота була дитинська — та щирість і пориви були сердечні. Від того часу мої симпатії для укр. не згасли» [1, 0176.jpg].

Заангажований в український молодіжний рух, Артур Зеліб «от так собі з доброї та щирої охоти збудити зі сну Молоду Україну» [10] долучився до української молодіжної видавничої діяльності. Вже у листопаді 1903 р. він почав видавати і редагувати часопис «Іскра» (вийшло у світ лише три числа). Місячник планувався як науково-теоретичний орган соціалістичного спрямування, його основною метою було зацікавити молодь суспільними науками, що не входили до шкільної програми.

Згодом А. Зеліб співпрацював з органом Револуційної української партії «Селянин», що на початку 1904 р. перебрався із Чернівців до Львова. Якраз перші вісім чисел пресодруку видав і редагував саме він. Редакція часопису активно поширювала радикальні ліві соціалістичні ідеї, закликаючи «робучих людей» засновувати гуртки і прилучатися до лав партії, щоб «у купі бороти ся з панамі і добувати собі ліпшої долі».

Останньою спробою А. Зеліба прилучитися до молодіжної соціалістичної преси був часопис «Іскра», який він видавав і редагував у Ярославі. Вийшло лише одне число «місячника для української

соціалістичної молодіжи» у червні 1905 р. Редакція заявляла про позапартійність і ставила своєю метою зосереджувати увагу молоді на самоосвіті.

Водночас у жовтні 1904 р. А. Зеліб започаткував у Ярославі соціалістичний тижневик «Tygodnik Jaroslawski» [16]. Львівська преса відреагувала на новий періодик зауваженням: «В Ярославі почав виходити новий провінційний часопис п. н. “Tygodnik Jaroslawski”. Видавцем і редактором часопису є п. Артур Зеліб, якщо не помиляємося, Русин євангельського віровизнання, до недавня львівський академік, судом покараний учасник минулорічного нападу українських студентів на ректора львівського університету проф. кс. Фіялка»* [19].

Вірний своїм соціалістичним переконанням, А. Зеліб провадив активну роботу з населенням Галичини, передовсім сільським, з метою поширення соціалістичного світогляду. Так, для популяризації посольської діяльності Семена Вітика (засновника Української соціал-демократичної партії Галичини та Буковини й очільника її крила, яке співпрацювало з Польською партією соціалістичною) 1903 р. А. Зеліб своїм коштом видав публіцистичну працю останнього п. н. «До ситуації», присвячену реформі виборчого права. Також 1906 р. польська преса, зокрема львівська газета «Słowo Polskie», інформувала про агітаційну діяльність А. Зеліба, спрямовану на підтримку соціалістичного кандидата напередодні виборів до Галицького сейму [20; 27].

Не маючи можливості продовжувати навчання у Львові, А. Зеліб змушений був виїхати за кордон. Із листа А. Зеліба до І. Франка (від 25 січня 1910 р.) довідуємося, що на початках «приневолений утікати в Швейцарію, я зразу працював в млині за хлопця, лежав в шпиталю, був парубком в аптиці й лиш завдяки моїм приятелям... видрапавсь» [1, 178.jpg]. Завдяки друзям продовжив навчання у Лозаннському університеті, де студіював на філологічному факультеті (зокрема, віднайдено інформацію про студента Артура Зеліба з Галичини (с. Облазниця) у 43-му (1911/1912 н. р.) та 46-му (1912/1913 н. р.) навчальних семестрах [14]. Після завершення студій залишився там викладати.

---

* Тут і далі — переклад з польської Н. Кулеші.

А. Зеліб був натхненним популяризатором української літератури, виступав з публічними лекціями про історію та культуру України. Саме він посприяв публікації 1910 р. в міжнародному німецькому журналі «Arbeit und Freiheit» (Лозанна) творів Т. Шевченка «Заповіт», «Сонце заходить, гори чорніють», «Тече вода в синє море», перекладених німецькою поеткою Юлією Вірґінією.

Бажаючи ширше ознайомити німецького читача з творчістю Т. Шевченка, А. Зеліб загорівся бажанням видати збірку його поезій німецькою мовою. Він звернувся до Юлії Вірґінії з проханням перекласти вірші українського поета. А. Зеліб здійснив точний підрядковий переклад низки поезій Т. Шевченка, написав його біографію, розповів про Україну, здобувши таким чином в її особі прихильницю української справи («і днесь она зовсім нам симпатична»). Юлія Вірґінія згодилася взяти участь у цьому проекті, тож у результаті їхньої тісної співпраці з учителем Стрийської гімназії Андрієм Микитяком, який провадив корегування німецького перекладу на відповідність українському оригіналу, 1911 р. у Ляйпцигу вийшла збірка «Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko» [«Вибрані вірші Тараса Шевченка»], куди ввійшли 30 творів Т. Шевченка. «Я страшно гордий і радий. Шевченко в перший раз появиться в дійсно поетицкім переводі», — писав А. Зеліб до І. Франка з цієї нагоди [1, 178.JPG]. Юлія Вірґінія зробила у цій книзі дедикацію: «Herrn Prof. Arthur Seelieb in Freundschaft» [«Панові професору Артуру Зелібу з приязню»]*.

Про популяризацію Артуром Зелібом творчості Т. Шевченка можна дізнатися з «Бюлетеня-програми Народного дому в Лозанні» (1912. — Січ. (№ 64): «22 січня 1912 р. професор Артур Зеліб французькою мовою прочитав лекцію про Т. Шевченка, проілюструвавши її світлинами, подав найважливіші дати життя видатного українця, якого представив як “поета ліричного, епічного і сатиричного”. Доктор охарактеризував, на додаток, становище 33-мільйонного українського народу як “дуже заслуженого для Європи і її культури”, акцентуючи на “активності цього народу в усіх ділянках духовного життя”» [6, с. 28].

Окремої уваги заслуговує переклад А. Зеліба німецькою мовою повісті Т. Шевченка «Художник», яка вийшла у Ляйпцигу

---

* Тут і далі — переклад з німецької Н. Кулеші.

1912 р. («Taras Schewtschenko. “Der Künstler”. Autobiographischer Roman. Übersetzt von Arthur Seelieb [Тарас Шевченко. “Художник”. Автобіографічний роман. Переклад Артура Зеліба]»). Він викликав широкі відгуки у німецькій пресі. Газети «Leipziger Tageblatt», «Leipziger Volkszeitung», «Berliner Börsen-Courier» та інші періодичні видання опублікували схвальні рецензії на книгу. Своїм перекладом А. Зеліб започаткував ознайомлення зарубіжного читача із прозовою спадщиною Т. Шевченка, розкрив не відомі до того часу сторінки його біографії. Вступну статтю до цього видання написала Юлія Вірґінія, яка зініціювала видання твору німецькою мовою.

Артур Зеліб був великим пошанувачем та пропагандистом творчості Івана Франка: «Я Вас згадую з великою честію яко чоловіка характерного, борця завзятого за найвисші ідеали європейські та великанського письменника, могучого поета» [1, 175.jpg]. На початку 1910 р. А. Зеліб прочитав доповідь про творчість І. Франка у польському гуртку Лозанни. Тут зачитуємо слова самого А. Зеліба: «Може бути, що Вас ще зацікавить звістка, що я читав недавно в польськiм кружку в Lausanne відчит про Вас. Та на жаль міг я тільки дрібну поезію обговорити — на поеми та прозу не стало часу. Та і так вражінє було сильне. Всі присутні аж кричали: “Так ось який він, сей «Polakożerca» геніяльний поет та щирий патрійот, та більш нічого, та ані одного стиха не написав, котрогоб кождий з нас не підписав”. Мені аж чудно стало, як ті навіть найсвітліші Поляки понята о Вас не мали і як Вас своїм уским судом кривдили. Тому то я дуже радий був, що відчит сей (я відчитав більше, як 20 ваших стихів) прийняли горячими оплесками, та еще просили о другий. Я его зладжу, мабуть в лютім, та вийду при тім з іншого пункту. Я угрупую: стихи Ваші після сюжету, прим.: Відносини до Польщі (се їх дуже заінтереує) — Погляди на штуку, на релігію (за тло возьму крім інших стихів головно легенду про Христа, упавшого з дерева креста) і т. д. Заохочені сим відчитом, они просили мене читати сталий курс 2 рази в тиждень про укр. літературу і я згодив ся, хотя я знаю, що нічого не знаю; але все таки знаю більше від них» [1, 179—180.jpg].

Саме Артур Зеліб помістив у «Gazette de Lausanne» некролог на смерть Івана Франка: «Українська література недавно втратила найбільшого поета, якого мала від часу смерти Шевченка. Іван Франко

вмер у Львові 18 березня [помилкова дата у некролозі]: з ним пішов зі світу один з найблагородніших представників українського народу...».

У липні 1915 р. у Лозанні вийшов у світ перший номер ілюстрованого часопису «La Revue Ukrainienne», що його редагував Артур Зеліб. Журнал був одним із українських іншомовних періодиків, які видавав Союз визволення України для поширення пропагування українського питання у країнах Антанти. До редакції входили також Андрій Жук та Євген Бачинський. Адміністрацію часопису провадив В. Левинський [5, с. 14—15].

А. Зеліб шкодував, що перше число часопису не вдалося видати таким, як задумувалося: у результаті російської окупації Галичини, зокрема знищення бібліотек, українці виявилися майже повністю позбавлені джерел, необхідних для будь-якої серйозної роботи за кордоном. Поза тим, рукописи, які були відправлені до Відня, Праги та інших європейських осередків зосередження української політичної еміграції, були заарештовані. Редакція була позбавлена можливості оперувати статистичними даними в різних галузях української промисловості та доступу до матеріалів наукових товариств, що до того ж гальмувало розвиток наукових досліджень [26, р. 4].

Перші два числа журналу були видрукувані накладом 7000 примірників і розіслані «по всьому світі» [4, с. 256]. Шість номерів журналу за 1905 р. з'явилися в кольоровій глянцевої обкладинці на якісному папері, що дозволяє припустити як наявність коштів на такий вартісний друк, так і високий рівень зацікавленості українським питанням в Європі. Варто згадати, що переклади французькою мовою здійснював французький публіцист Жільбер Броше, великий симпатик українського визвольного руху, частину текстів перекладав Артур Зеліб.

У програмній статті часопису А. Зеліб підкреслював, що єдина мета часопису — популяризація українського питання, цілісне інформування про українську історію та літературу, оскільки для більшості людей у Європі Україна є невідомою країною. Необхідно, щоб післявоєнна політика центральних європейських країн зважала на вимоги усіх пригноблених народів. Оскільки українське питання стоїть на порядку денному, воно повинно бути розв'язане, і лише тоді Україна зможе повністю розвинути усі свої можливості.

Редактор наголошував на тому, що, будучи неукраїнцем, забезпечує своє видання від підозр у шовінізмі і пропонував братню підтримку усім пригнобленим народам Росії. На завершення програмної статті А. Зеліб звернувся до усіх вільних народів із закликом допомогти Україні у її визвольній боротьбі: «Двадцятье сторіччя стане сторіччям націй. Хай вільні народи допоможуть поневоленій Україні розбити кайдани! Закінчення Великої війни повинно стати початком нової ери справедливості та братньої любові*» [26].

У першому ж числі нового журналу А. Зеліб почав ознайомлювати читачів із краєзнавчою розвідкою власного авторства про особливості природи та географії України, антропологічних, мовних, етнічних та психічних прикмет українців [24]. Автор із любов'ю описав рідну землю, розповідаючи про казковий світ багатой української природи: безмежні степи Півдня, красу Поділля, загадковість Карпатських гір, таємничість боліт поблизу Пінська, величавість двох найбільших рік України — Дніпра й Дністра. Особливу увагу А. Зеліб приділив розповіді про рідну Галичину, згадавши найбільш колоритні міста регіону на чолі зі Львовом — столицею Галичини, роз'яснив походження назви цього українського культурного центру, наголосивши на його від деякого часу сильній полонізованості. Стаття була ілюстрована зображеннями карпатських краєвидів, дніпровських порогів, поліських боліт, а також видом Перемишля з висоти пташиного польоту.

Виконуючи задекларовану програму часопису, А. Зеліб ознайомлював читачів з історією та культурою України, акцентуючи увагу на самобутності українського етносу. Так, уже починаючи від першого номера, він умістив із продовженням статтю М. Костомарова «Дві руські народності» у французькому перекладі Ж. Броше, вказуючи у ремарці на іронічність назви, оскільки М. Костомаров опублікував цю брошуру для визначення різниці між росіянами та українцями. Редактор зауважував: «Хоча ця праця відповідно до нових результатів історичних досліджень вимагає доповнення, вона все ж залишається унікальною й цікавою» [17, р. 28].

Підкреслюючи величезну роль своєї академії наук українського народу — Наукового товариства ім. Т. Шевченка, А. Зеліб

---

* Тут і далі — переклад із французької Н. Кулеші.

оприлюднив на сторінках часопису ґрунтовний матеріал Євгена Бачинського п. н. «Société Scientifique Tarass Chevchenko à Lemberg» [«Наукове Товариство імені Тараса Шевченка у Львові»] (1915. — № 1), в якому автор наголошував на тому, що НТШ у Львові згуртовує визначних представників українського національного руху з усіх теренів України. Питанням організаційного оформлення українського національно-визвольного руху починаючи від першої чверті ХІХ ст. була присвячена змістовна стаття Володимира Дорошенка «Les partis politiques dans l'Ukraine russe» [«Політичні партії в російській Україні»] (1915. — № 1), де автор звертав увагу читачів на те, що українська ідея і політичні устремління України зародилися задовго до знищення Гетьманщини і підкорення України Московією.

Свідченням непоборного прагнення до волі, героїзму й самовідданості у боротьбі за незалежність українського народу мала слугувати вміщена А. Зелібом у серпневому номері журналу стаття Є. Бачинського «La legion ukrainienne de volontaires en Galicie» [«Легіон українських добровольців в Галичині»] — про легендарний легіон Усусусів — єдине українське національне добровільне військово-формування, що мало незаперечне значення у відновленні українських військових традицій та зростанні українського патріотизму.

Плани редактора виходили поза межі лише видавання періодика, про що свідчить звернення А. Зеліба та Є. Бачинського до читачів про створення редакцією бібліотеки-архіву, яка, за ідеєю її засновників, повинна бути незалежною і окремою установою при редакції журналу, покликаною розвивати в Європі вивчення українського питання у різних аспектах. Причиною створення бібліотеки-архіву групою українців в Лозанні стало переслідування усіх проявів національного життя в Росії, руйнування пам'яток української культури в Галичині та Буковині після вторгнення на їхні території російської армії, як і невизначеність ситуації для українців після війни. Бібліотека-архів мала стати своєрідною культурною інституцією для підтримки і посередництва у пошуках роботи для українських політичних емігрантів та надавати можливість для іноземців вивчати українську культуру та історію. Архів задумувався бути осередком збереження масиву документів не лише українського, а

й усіх пригноблених народів, особливо тих, які мають відносини з українцями та іншими народами, поневоленими Росією [13].

Створенню цілісного уявлення зарубіжних читачів про українців мала сприяти літературна частина часопису, представлена окремими творами українського красного письменства. Так, у першому номері А. Зеліб подав на розсуд поціновувачам новелу Василя Стефаника «Вечірня година» (у французькому варіанті — «Sperus-cule» [«Сутінки»]) у власному перекладі французькою мовою.

Як відзначав перекладач у ремарці до публікації, новела написана у формі літературної мініатюри, що відповідало смакам тогочасного українського читача. Мініатюра — радше імпресіоністична замальовка, ніж літературне оповідання. А. Зеліб порівнював Стефаникові мініатюри із поетичними шедеврами збірки «Емалі та камеї» французького поета-символіста Т. Готьє: «Одне значення, звук і досконала гармонія думки» [28, р. 24]. А. Зеліб обіцяв у найближчому часі присвятити спеціальне дослідження творчості В. Стефаника.

А. Зеліб був добре обізнаний з українською літературою, отож публікаціями у «La Revue Ukrainienne» прагнув ознайомити франкомовного читача з творами, з яких, окрім замилювання майстерністю автора, можна було б почерпнути відомості про життя українського народу. Очевидно з огляду на це для друку у вересневому номері (№ 3) журналу ним було обрано оповідання В'ячеслава Потапенка «На нові гнізда», у таланті якого І. Франко вбачав спорідненість з М. Коцюбинським. В. Потапенко описав феномен творення на Далекому Сході Зеленого Клину — нової України для українців, які у ХІХ ст. через безземелля на батьківщині масово перебиралися на далекий Амур.

Невипадковою була і публікація нарису Людвіга Гангофера «Яким є Українець?», яка ознайомила із враженнями про українців німецького письменника у серпневому (№ 2) номері журналу. Вірогідно, що переклад з німецької на французьку виконав саме тодішній редактор видання.

А. Зеліб запровадив у часописі тематичні розділи: «Revue des Revues» [«Огляд журналів»], «Bibliographie» [«Бібліографія»], «Chroniques» [«Хроніка»], «Documents» [«Документи»], покликані

інформувати про Україну та українців, спираючись на друковані матеріали авторитетного походження.

У розділі «Revue des Revues» вміщувалися огляди матеріалів з європейської преси актуальної тематики, насамперед ті, що висвітлювали питання української історії, культури, мови. Окрім оглядів редактора, скомпонованих п. н. «Presse romande» [«Преса французької Швейцарії»], «Presse espagnole» [«Іспанська преса»], «La presse en France et l'Ukraine» [«Преса Франції та України»] й ін., тут подавалися добірки матеріалів з італійської преси Олексі Семеніва (представника СБУ в Італії) п. н. «La presse en Italie et l'Ukraine» [«Преса Італії та України»] (1915. — № 3), а також з британської преси Г. Рафаловича п. н. «Liste des principaux articles anglais concernant l'Ukraine» [«Перелік основних статей англійською стосовно України»] (1915. — № 3) та ін.

Змістовним у журналі був розділ «Bibliographie». Тут серед інших знайшли собі місце рецензії Василя Панейка на книги Степана Томашівського «Die Weltpolitische Bedeutung Galiciens» [«Значення Галичини у світовій політиці»] (1915. — № 2) та Михайла Лозинського «Die Schaffung einer ukrainischen Provinz in Oesterreich» [«Створення української провінції в Австрії»] (1915. — № 3).

Із суспільними, політичними, культурними новинами можна було ознайомитися в розділі «Chroniques», поміж них — некрологи єпископа Костянтина Чеховича (1915. — № 1), Теофіля Меленя (1915. — № 2), повідомлення «Conférence politique des Ukrainiens russes» [«Політична конференція російських українців»] (1915. — № 1), «Le Musée national ukrainien à Lemberg» [«Український національний музей у Львові»] та «Un correspondant russe sur la culture ukrainienne en Galicie» [«Російський кореспондент про українську культуру Галичини»] (1915. — № 3).

Поза тим, журнал оприлюднював французькою мовою під рубрикою «Documents» програмні документи, відозви, звернення політичних і громадських інституцій, зокрема, були опубліковані: «Programme de “La Ligue pour la libération de l'Ukraine”» [«Програма “Союзу Визволення України”»], «Eloge de la légion ukrainienne» [«Хвала українському легіону»] (1915. — № 1), «Appel du Conseil général ukrainien. (Interdit en austrie-Hongrie)» [«Відозва Загальної Української Ради. (Заборонена в Австро-Угорщині)»] (1915. —

№ 2), «Protestation du Conseil national ukrainien contre la transportation en masse des populations ukrainiennes de la Galicie orientale et de la Bukovine en Russie» [«Протест Національної української Ради проти масового вивезення українців Східної Галичини та Буковини в Росію»], «Appel du Comité de la “Géorgie libre” au monde civilisé» [«Звернення комітету “Вільна Грузія” до цивілізованого світу»] (1915. — № 3).

Популяризуючи українську пресу за кордоном, «La Revue Ukrainienne» постійно інформував читачів про вихід нових періодиків, які видавалися українськими інституціями для пропагування українського питання у світі. Зокрема, повідомлялося про вихід у Лозанні газети «L'Ukraine» під редакторством В. Степанківського, «Ukrainische Nachrichten» та «Ukrainische Rundschau», що виходили у Відні.

На внутрішніх сторінках обкладинки журналу друкувалася інформація про Союз визволення України та його видання різними мовами (українською, французькою, німецькою, англійською, італійською та ін.).

А. Зеліб, який з великим ентузіазмом присвятився видаванню часопису, зазнав через нього низку критичних нападів.

Вже у другому числі часопису А. Зеліб змушений був пояснювати, що його програма часопису передбачала науково інформувати Європу про українців, їхні культурні цінності й устремління, а не акцентувати увагу на походженні редактора, його принципах і партійній приналежності. Після виходу у світ першого числа журналу редактор був атакований з усіх боків і звинувачений у тому, що він не українець, і це зумовило певні спекуляції. А. Зеліб запевняв, що є полум'яним польським патріотом, однак підтримує тих поляків, які бачать Польщу в межах її етнічних кордонів. «Що стосується українців, я народився в їхній країні, і знаю їх з дитинства. Зі зростанням моїх знань про них виростало моє співчуття до них. Рідкісні фізичні та інтелектуальні якості, велич і благородство душі, з якою вони героїчно борються за свою країну, все більше і більше сповнювали мене захопленням. Мені було шкода бачити, як цей великий скарб приховано від очей людства... Я радий служити їхній справедливій справі і допомогти Європі побачити цей скарб» [23]. А. Зеліб роз'яснював, що немає конфлікту між його польським патріотизмом

і симпатіями до українців, оскільки почуття справедливості, яке він ставить понад усе, «змушує мене визнати, що ми часто несправедливі до українців, і ми вчинили їм багато зла. Якщо ж моя робота для України була корисною, то це б компенсувало тільки частину, хоч мінімальне з цього зла» [23, р. 76]. На завершення своєї заяви А. Зеліб висловив тверде переконання у тому, що братерство обох народів — польського й українського — є абсолютною необхідністю і єдиною міцною підставою кращого майбутнього для них. Однак братерство можливе лише між рівними, а не між поневоленими і поневолювачами [23, р. 76].

У висліді А. Зеліба почали звинувачувати у пронімецькій налаштованості журналу з огляду на його німецьке походження, а публікації проти російського шовінізму розглядали як тенденційну антиросійську орієнтацію, що створювало проблеми з доступом журналу до Франції — союзниці Росії [8, с. 42]. Обурений інкримінацією підкупу, А. Зеліб заявив: «Давно я поклявся служити одному владареві, а той владар — моя совість, а мій ідеал — братерство народів. Я не отримую платню від українців, за справу яких я виступаю, і в день, коли вони побачать у мені когось іншого, ніж друга, я покину їх» [22, р. 137].

Спростовуючи підозри у пронімецькій налаштованості як редактора, А. Зеліб змушений був виправдовуватися: «Я ніколи не приховував свої почуття глибокої поваги і захоплення щодо Франції та французького духу, і я знаю, що я в боргу перед ним. Крім того, це нонсенс повірити, що я міг коли-небудь бажати зла Франції... Я не звинувачую тих, хто звинувачує мене; але мені прикро за деяких моїх друзів у Швейцарії та Франції... Як вони, хто знає мене особисто впродовж десяти років, хто знає моє минуле, як вони могли сумніватися в мені? Коли я багато років тому почав пропаганду для України своїми власними обмеженими ресурсами, чи тоді мені теж оплачувала працю проти союзників Німеччина? Ні, як і сьогодні, я думав тільки про Україну. Сьогодні моя мета — це не напад на Росію, а бажання поширювати правду». А. Зеліб акцентував: «*La Revue Ukrainienne*» не має жодної іншої мети, ніж дати можливість більше дізнатися про Україну. І якщо деякі надані факти свідчать проти Росії, то це не моя вина. Я не редагую на угоду німцям,

але тільки в інтересах правосуддя, України і усього людства» [22, р. 139].

Знаковою для характеристики проукраїнських переконань А. Зеліба була його стаття про Михайла Драгоманова, присвячена двадцятим роковинам смерті видатного діяча, а також пам'яті Михайла Павлика (помер у січні 1915 р.). Визнаючи другу половину XIX ст. початком нової великої епохи для України, А. Зеліб назвав її визначними репрезентантами Івана Франка в царині літератури та критики, Михайла Грушевського — в галузі історії, Степана Смаль-Стоцького — у філологічній науці, Степана Рудницького — в ділянці географії, а Михайла Лозинського — в журналістиці. Однак біля витоків цієї нової епохи для України стояла велична й горда постать Михайла Драгоманова [25, р. 151—152]. Аналізуючи погляди М. Драгоманова на федералізм як втілення національної автономії України (чи то в межах Російської, чи то Австро-Угорської імперії), А. Зеліб згадував про тексти, які «свідчили про Драгоманова як противника політичної незалежності України» [25, р. 158]. Будучи послідовним поборником суверенності України, А. Зеліб вважав: «Драгоманов, незважаючи на реалістичний і позитивістський розум, був не в змозі позбутися хвороби на ім'я “сім'я братніх слов'янських народів”, що спантеличувала в той час багато умів (а серед них і такі визначні українські постаті, як Шевченко, Костомаров, Куліш), до того часу, поки перебіг подій і наукове вивчення історії не підтвердили неспроможність реалізації цього містичного братства і довели абсолютну необхідність політичної незалежності народу для його прогресу» [25, р. 159].

На жаль, читачі змогли ознайомитися лише з першою частиною статті А. Зеліба про М. Драгоманова. Продовження публікації не відбулося. А. Зеліб звільнив місце редактора, і його ім'я більше не з'являлося на сторінках журналу. Подібно, що він цілком припинив свою співпрацю з часописом «La Revue Ukrainienne».

Випустивши у світ три перших номери часопису, А. Зеліб змушений був піти з посади редактора, редакцію далі провадив «український комітет» на чолі з Євгеном Бачинським, не зраджуючи заявленого курсу журналу. До кінця 1915 р. світ побачило ще три номери «La Revue Ukrainienne», після річної перерви, 1917 р., з'явився останній, сьомий, номер. Незважаючи на нетривалий час

існування і незначну кількість номерів, значення цього журналу в пропагуванні українського питання у франкомовному (і не тільки) світі непересічне, адже він був джерелом інформації про Україну та українців. Серед читачів цього часопису були Г. Плеханов, який в роки Першої світової війни перебував у Швейцарії*, та Ромен Роллан, який цікавився майбутнім Польщі та Східної Галичини**.

Наразі маємо обмаль відомостей про долю А. Зеліба після його співпраці з «*La Revue Ukrainienne*» до 1923 р. У 1916 р. у Лозанні доктор Пол Ду Паск'є став видавцем праці А. Зеліба «*Geschichte der Deutschen Literatur: Für Ausländer*» [«Історія німецької літератури. Для іноземців»]. І одна фраза з листа Р. Роллана від 17 листопада 1921 р.: «Тепер читаю (у німецькому перекладі) автобіографічний роман одного славного українського поета — Тараса Шевченка, який помер коло 1860 року і котрий із 47 років життя тільки 9 або 10 провів на свободі, тому що до 20-річного віку був кріпаком, а потім його вислали в Сибір. Цей роман був перекладений і виданий німецькою мовою поляком Артуром Зелібом, він — соціаліст, професор у Лозанні і дуже нещасливий» [9, с. 120].

У 1923 р. А. Зеліб перебрався до Польщі, у м. Закопане, де викладав французьку та німецьку мови [18]. Активно долучився до громадської роботи — став директором Асоціації друзів Закопаного, у 1930 р. під його керівництвом у місцевій гімназії було засновано Товариство морської та річкової ліги. 1930 р. він як відомий меломан спричинився до створення у Закопаному симфонічного оркестру, який складався із понад 200 музикантів. У 1938—1939 рр. редагував двотижневик «*Zakopane*», присвячений проблематиці Закопаного, Татр і Підгалля, поєднуючи редагування часопису з його змістовим наповненням [30].

Годиться згадати також про ще одну непересічну рису А. Зеліба, що характеризувала його активну життєву позицію, — він був одним із діяльних прихильників руху тверезості у Східній Галичині [11]. У вересні 1925 р. брав участь у VI Польському протиалкогольному

---

* У Домі Г. Плеханова в Петербурзі зберігаються перші числа «*La Revue Ukrainienne*» [9, с. 117].

** У листі від 5 жовтня 1915 р. Р. Роллан писав із Швейцарії, що Лозанна стає центром «пропагандистських журналів пригноблених (і часто ворожих поміж собою) народів: поляків, українців...» [9, с. 117].

конгресі, у тогочасній польській пресі неодноразово з'являлися публікації цієї тематики його авторства.

У роки Другої світової війни А. Зеліб працював учителем таємної гімназії у Закопаному, викладав німецьку, французьку та латинську мови [29], після закінчення війни переїхав у м. Венцборк (поблизу м. Бидгощ), де у серпні 1946 р. (Н. В.! — на той час А. Зелібові було 68 років!) за постановою кураторії був призначений директором загальноосвітнього ліцею ім. Ю. Корчака [15]. Не зраджуючи своїм переконанням тверезого способу життя, А. Зеліб — «великий пропагандист тверезості» — сприяв створенню при ліцеї Кола абстинентів [15].

На могильному камені Артура Зеліба, під яким він похований поряд з Ніною Візевською (очевидно, дружиною) на міському цвинтарі Венцборка, вибиті слова: «Pierwszy dyrektor Liceum w Więsborku. Oboje byli samą dobrocią» [«Перший директор ліцею у Венцборку. Обоє були самою добрiстю»].

1. Артур Зеліб. Листи до Франка [Електронний ресурс] / Артур Зеліб. — Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/istoryky/franko-letters/1638/1638_0175—180.JPG.
2. В справі університетській. Покарані // Діло. — 1903. — Ч. 224.
3. До відомости молодіжи // Діло. — 1901. — Ч. 271.
4. *Животко А.* Історія української преси / Аркадій Животко. — К., 1999. — С. 256—257.
5. *Наріжний С.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. — Прага, 1942. — Ч. 1. — 609 с.
6. *Рокіцька Н.* Den Toten, den Lebenden und den Ungeborenen, meinen Landsleuten... / Наталія Рокіцька. — Т. : Навчальна книга—Богдан, 2014. — 180 с.
7. Складки на потреби академ. молодіжи // Діло. — 1901. — Ч. 277.
8. *Соколов В.* Українсько-французькі зв'язки у сфері культури / Віктор Соколов // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 6. — С. 42—45.
9. *Цвенгрош Г.* За вільну й незалежну: Українське питання у Швейцарії періоду Першої світової війни / Густав Цвенгрош // Дзвін. — 1992. — № 3/4. — С. 117—124.
10. Що нас губить? // Іскра. — 1905. — Ч. 1.
11. *Andrejew A.* Ks. Bronisław Markiewicz — apostoł trzeźwości [Електронний ресурс] / Adolf Andrejew. — Режим доступу: <http://www.niedziela.pl/wydruk/41891/nd>.

12. *Barcik M.* Corpus Studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51—1917/18 [Електронний ресурс] / М. Barcik [та ін.]. — Kraków : Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2014. — Т. 3. — Режим доступу: www.academia.edu/.../_wspolaut._M._Barcik_A._Cieslak_P._Gaszyński_D.
13. *Batchinski E.* Appel / Eugene Batchinski, A. Seelieb // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 2. — P. 73—74.
14. *Defélice M. S.* Catalogue des étudiants de l'université de Lausanne. Année Universitaire 1912/1913. Semestre d'été № 46 [Електронний ресурс] / M. S. Defélice. — Lausanne, 1913. — Режим доступу: http://www2.unil.ch/saul/archivore/opac/doc_num.php?explnum_id=328).
15. *Historia Szkoły* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lowiebork.edu.pl/o-szkole/historia-szkoly>.
16. Jarosław // *Słowo Polskie*. — 1904. — 20 października (Nr. 494).
17. *Kostomaroff N.* Deux nationalités russes / Nicolas Kostomaroff // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 1. — P. 28—40.
18. *Nauczyciele uczący w liceum i gimnazjum Zakopiańskim w latach 1912—1939* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.absolwencilo-zakopane.pl/kadra1912—39.html>.
19. Nowy redaktor // *Słowo Polskie*. — 1904. — Nr. 502.
20. Posel Grek przed wyborcami // *Słowo Polskie*. — 1906. — Nr. 17.
21. *Ris J.* Sylwetki Jarosławskie / Jerzy Ris // *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*. — 1961. — S. 51—58.
22. *Seelieb A.* A ceux qui m'en veulent / A. Seelieb // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 3. — P. 137—139.
23. *Seelieb A.* Déclaration / A. Seelieb // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 2. — P. 75—76.
24. *Seelieb A.* L'Ukraine et les Ukranieniens / Arthur Seelieb // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 1—3.
25. *Seelieb A.* Le maitre et son disciple: M. Dragomanoff / A. Seelieb // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 3. — P. 151—159.
26. *Seelieb A.* Notre programme / Arthur Seelieb // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 1. — P. 3—4.
27. *Socjalizm na wsi* // *Słowo Polskie*. — 1906. — Nr. 27.
28. *Stefanyk V.* Crepuscule / Vasyl Stefanyk // *La Revue Ukrainienne*. — 1915. — № 1. — P. 24—27.
29. *Stowarzyszenie absolwentów i liceum ogólnokształcącego im. Oswalda Balzera w Zakopanem — nauczyciele* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.absolwencilo-zakopane.pl/kadra39—45.html>.
30. *Zakopane* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://z-ne.pl/t,haslo,5598,zakopane.html>.